

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний заклад
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШИНСЬКОГО»

ТОПЧІЙ ЛЮДМИЛА СЕМЕНІВНА

УДК 378.147 + 371.134 + 80

**ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-ФІЛОЛОГІВ
ДО ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕННОСТІ
УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ ГІМНАЗІЇ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Одеса – 2015

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член НАПН України
Богущ Алла Михайлівна,
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», завідувач кафедри теорії і методики дошкільної освіти.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, доцент
Ковтун Олена Віталіївна,
Національний авіаційний університет,
професор кафедри англійської філології і перекладу;

кандидат педагогічних наук
Романенко Наталя Анатоліївна,
Одеський навчально-виховний комплекс № 13
«Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів-гімназія»
Одеської міської ради Одеської області,
директор.

Захист відбудеться «28» травня 2015 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.01 Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65029, м. Одеса, вул. Ніщинського, 1.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопорто-франківська, 36.

Автореферат розіслано «27» квітня 2015 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. А. Княжева

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Оновлення соціальної, культурної, інформаційно-технологічної сфер українського суспільства зумовило концептуальні перетворення в системі вищої педагогічної освіти, яка відтепер зорієнтована на розвиток особистості майбутнього вчителя, формування його творчої ініціативи, мобільності, підвищення конкурентоспроможності.

Ідеї розвитку професійного і соціокультурного потенціалу людини зафіксовано в низці державних документів, зокрема в Законі України «Про вищу освіту», Національній стратегії розвитку освіти України на 2012–2021 роки, Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти й інших законодавчих актах. Вимоги, зазначені в цих документах, набувають особливої актуальності щодо професійної підготовки у ВНЗ майбутніх учителів-філологів, оскільки зміст навчальних предметів філологічного напрямку має бути одним із найбільш дієвих засобів формування соціокультурної компетентності учнів.

Аналіз науково-методичної літератури останніх десятиліть свідчить про значний інтерес вітчизняних і зарубіжних науковців до проблем формування соціокультурної компетентності мовців. Ученими було досліджено структуру соціокультурної компетентності (І. Бім, Н. Гальскова, В. Сафонова, С. Шехавцова та ін.), принципи її формування (Н. Бориско, Л. Литвинова, І. Лупач та ін.), взаємозв'язку вивчення іноземної мови та іншомовної культури на засадах різних педагогічних підходів (М. Байрам, В. Біблер, О. Кавнатська, С. Ніколаєва), зміст, методи і прийоми навчання в соціокультурному аспекті (О. Бондаренко, А. Гусева, О. Смирнова, В. Сафонова), культурологічний і соціокультурний підходи у професійній підготовці майбутніх учителів іноземної мови (В. Костомаров, Л. Кузьміна, С. Операйло, С. Шехавцова). Окремі питання теорії і практики соціокультурного розвитку україномовної особистості розкрито у працях вітчизняних лінгводидактів (А. Богуш, В. Дороз, О. Горошкіна, Д. Кобцев, О. Кучерук, Л. Мацько, Г. Онкович, М. Пентилюк, О. Потапенко, О. Семенов).

Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчив, що науковцями окреслено тільки найбільш загальні риси формування соціокультурної компетентності україномовної особистості. Дослідники лише дотично торкаються питань організації підготовки в педагогічному ВНЗ учителів-філологів до роботи з формування соціокультурної компетентності їхніх майбутніх учнів. Практично поза увагою українських педагогів залишилися проблеми підготовки майбутніх учителів-філологів до здійснення такої роботи в системі гімназійної освіти. На думку багатьох вітчизняних і зарубіжних дослідників (В. Андреев, О. Горошкіна, С. Караман, Є. Полат та ін.), гімназійна освіта в сучасних умовах – це освіта підвищеного типу з ускладненою навчальною програмою, зорієнтована на формування в учнів широкого наукового світогляду, загальнокультурних інтересів. Особливе місце в навчально-виховному процесі гімназії посідають рідна й іноземні мови, що складають системотвірний чинник освітнього процесу, є засобом оволодіння учнями багатством загальнолюдської культури. У цьому зв'язку майбутній учитель-філолог повинен бути спроможним

сформувати у старшокласників-гімназистів уявлення про мову як національно-культурний феномен, розуміння національної своєрідності української мовної картини світу, знання констант української національної культури, концептуальних лінгвокультурем, виховання поваги до інших етносів, їхніх мов, звичаїв, традицій, культури, історії тощо.

Водночас у практичній діяльності навчальних гімназійних закладів наявна низка **суперечностей** між:

- науково обґрунтованим запитом соціуму щодо необхідності забезпечення в учнів старших класів гімназії високого рівня соціокультурної компетентності та недостатньою розробленістю теорії і методики підготовки майбутніх учителів до соціокультурно-спрямованої професійно-педагогічної діяльності з учнями гімназії;

- нагальною потребою підготовки майбутніх учителів-філологів до формування соціокультурної компетентності в учнів старших класів гімназії і відсутністю належного програмно-методичного забезпечення такої підготовки у вишах;

- зростаючою вагомістю усвідомлення майбутніми вчителями-філологами необхідності розвитку власної соціокультурної компетентності і соціокультурної компетентності учнів та нерозробленістю науково-методичних засад і відповідного методичного супроводу процесу формування в них умінь соціокультурно-спрямованої професійно-педагогічної діяльності.

Отже, актуальність досліджуваної проблеми, її недостатня теоретико-методична і практична розробленість зумовили вибір теми дисертаційного дослідження **«Підготовка майбутніх учителів-філологів до формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Роботу виконано відповідно до теми «Інтегративні технології формування і розвитку особистісних та професійних якостей фахівців» (№ 0110U002179), що входить до тематичного плану науково-дослідної роботи Державного закладу «Південно-український національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». Тему дисертації затверджено вченою радою Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (протокол № 2 від 25 вересня 2014 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук при НАПН України (протокол № 8 від 25 листопада 2014 р.).

Мета дослідження – науково обґрунтувати та апробувати педагогічні умови підготовки майбутніх учителів-філологів до формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії.

Завдання дослідження:

1. Визначити сутність феномена «підготовленість майбутніх учителів-філологів до формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії», уточнити поняття «соціокультурна компетентність учнів старших класів гімназії».

2. Виявити критерії, показники, схарактеризувати рівні підготовленості майбутніх учителів-філологів до формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії.

3. Визначити й обґрунтувати педагогічні умови підготовки майбутніх учителів-філологів до формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії.

4. Розробити, науково обґрунтувати та експериментально апробувати модель і методику підготовки майбутніх учителів-філологів до формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії.

Об'єкт дослідження – професійно-педагогічна підготовка майбутніх учителів-філологів у навчально-виховному процесі ВНЗ.

Предмет дослідження – модель і експериментальна методика підготовки майбутніх учителів-філологів до формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії.

Гіпотеза дослідження полягає в припущенні, що процес підготовки в педагогічному ВНЗ майбутніх учителів-філологів до формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії буде ефективним, якщо реалізувати такі педагогічні умови: усвідомлення майбутніми вчителями-філологами необхідності реалізації соціокультурної складової майбутньої професійно-педагогічної діяльності з учнями старших класів гімназії; актуалізація міждисциплінарної інтеграції та її програмно-методичного супроводу в процесі підготовки майбутніх учителів-філологів до формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії; занурення студентів в активну професійно-спрямовану соціокультурну навчальну і професійну діяльність; забезпечення рефлексійно-оцінної діяльності у процесі підготовки майбутніх учителів-філологів до формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань і перевірки гіпотези було використано комплекс методів, які збагачували і доповнювали один одного. На теоретичному рівні: системний аналіз філософської, психологічної і педагогічної наукової літератури з проблем професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів-філологів для визначення науково-теоретичних засад дослідження; теоретичне моделювання – з метою розробки моделі підготовки майбутніх учителів-філологів до формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії; емпіричні: діагностувальні (бесіда, опитування, анкетування, тестування) для дослідження стану підготовки майбутніх учителів-філологів до соціокультурної педагогічної діяльності; спостереження за навчально-виховним процесом, вивчення навчальних планів, нормативів, державних стандартів, програм, аналіз продуктів діяльності студентів для визначення педагогічних умов та розробки експериментальної методики підготовки майбутніх учителів-філологів до формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії; педагогічний експеримент (констатувальний і формувальний етапи) для перевірки дієвості моделі і методики підготовки майбутніх учителів-філологів до формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії; кількісний та якісний аналіз результатів дослідження з використанням методів математичної статистики для визначення ефективності методики підготовки майбутніх учителів-філологів до формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії.

Базою дослідження були Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського, Ізмаїльський державний гуманітарний університет, Одеський НВК «Гімназія № 2», Одеська гімназія № 1 імені А. П. Бистріної. В експерименті взяли участь студенти (450 осіб), які навчаються за напрямом підготовки 6.020303 «Філологія», викладачі педагогічних ВНЗ, учителі-практики.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що *вперше* визначено сутність феномена «підготовленість майбутніх учителів-філологів до формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії»; критерії (гносеологічний, організаційно-діяльнісний, комунікативно-технологічний, особистісний) і відповідні показники; схарактеризовано рівні підготовленості майбутніх учителів-філологів до формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії (високий, достатній, базовий, низький); визначено й теоретично обґрунтовано педагогічні умови підготовки майбутніх учителів-філологів до формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії (усвідомлення майбутніми вчителями-філологами необхідності реалізації соціокультурної складової майбутньої професійно-педагогічної діяльності з учнями старших класів гімназії; актуалізація міждисциплінарної інтеграції та її програмно-методичного супроводу в процесі підготовки майбутніх учителів-філологів до формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії; занурення студентів в активну професійно-спрямовану соціокультурну навчальну і професійну діяльність; забезпечення рефлексійно-оцінної діяльності у процесі підготовки майбутніх учителів-філологів до формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії); теоретично обґрунтовано модель підготовки майбутніх учителів-філологів до формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії. Подальшого розвитку набула методика професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів-філологів.

Практична значущість дослідження полягає в розробці й упровадженні діагностувального інструментарію та експериментальної методики підготовки майбутніх учителів-філологів до формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії; системи вправ і завдань із формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів-філологів та їхньої підготовки до здійснення соціокультурної педагогічної діяльності з учнями старших класів гімназії; укладено навчальну програму й експериментальний спецкурс «Інноваційні технології у соціокультурній професійній діяльності вчителя-філолога».

Результати дослідження можуть бути використані у практиці професійної підготовки майбутніх учителів-філологів до формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії у вищих педагогічних навчальних закладах, системі післядипломної підготовки та у процесі розробки програм і навчально-методичних посібників із проблем соціокультурної освіти.

Упровадження результатів дослідження відбувалось у Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет

імені К. Д. Ушинського» (акт про впровадження № 4760 від 25.12.2014 р.), Хмельницькому національному університеті (акт про впровадження № 149/2 від 16.01.2014 р.), Ізмаїльському державному гуманітарному університеті (акт про впровадження № 1-7/57 від 13.02.2015 р.), Черкаському національному університеті імені Богдана Хмельницького (акт про впровадження № 547/03-а від 30.12.2014 р.), Миколаївському національному університеті імені В. О. Сухомлинського (акт про впровадження № 017623 від 6.01.2015 р.), Одеському НВК «Гімназія № 2» (акт про впровадження № 205 від 03.12.2014 р.), Одеській гімназії № 1 імені А. П. Бистріної (акт про впровадження № 26 від 30.01.2015 р.).

Достовірність одержаних результатів дослідження забезпечена ґрунтовністю вихідних теоретико-методичних позицій; застосуванням комплексу методів дослідження, адекватних його об'єкту, меті, завданням і логіці; тривалим характером та можливістю повторення дослідно-експериментальної роботи; репрезентативністю обсягу вибірок і статистичною значущістю експериментальних даних; контрольним зіставленням одержаних результатів із масовим педагогічним досвідом.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дослідження висвітлено у виступах автора й обговорено на: міжнародних науково-практичних конференціях і читаннях: «Актуальні проблеми сучасної дошкільної та вищої освіти» (Одеса, 2014 р.), «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору» (Київ, 2014 р.), «Актуальні проблеми сучасної дошкільної та вищої освіти» (Лодзь, Польща, 2014 р.), міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання (Київ, 2014 р.), «Становлення особистості професіонала: перспективи й розвиток» (Одеса, 2015 р.); всеукраїнських наукових конференціях із міжнародною участю: «Педагогічні традиції та інновації в сучасному педагогічному просторі» (Мукачеве, 2013 р.), «Розвиток соціально-гуманітарної освіти і науки в контексті модернізації вітчизняної вищої школи» (Дніпропетровськ, 2013 р.), «Мовні дисципліни в контексті розвитку сучасної вищої школи» (Харків, 2014 р.).

Публікації. Результати дослідження висвітлено в 14 наукових працях, серед яких: 6 статей у фахових виданнях України, 2 – у наукових періодичних виданнях інших країн (Австрія, Угорщина), 5 – апробаційного характеру, 1 – додатково відображає наукові результати дисертації.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (293 найменування, з них 33 іноземними мовами), 17 додатків на 85 сторінках. Основний зміст дисертації викладено на 191 сторінці. Робота містить 14 таблиць, 3 рисунки, що обіймають 6 самотійних сторінок. Загальний обсяг дисертації – 304 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено об'єкт, предмет, мету, гіпотезу і завдання дослідження, схарактеризовано методи роботи, висвітлено наукову новизну, практичну значущість, подано відомості про апробацію й упровадження результатів наукового пошуку, структуру дисертаційної роботи.

У першому розділі «**Теоретичні засади підготовки майбутніх учителів-філологів до формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії**» висвітлено сутність професійної підготовки майбутніх учителів-філологів у педагогіці вищої школи, визначено сутність феномена «підготовленість майбутніх учителів-філологів до формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії», уточнено поняття «соціокультурна компетентність учнів старших класів гімназії», вивчено інтегративний підхід до формування соціокультурної компетентності в учнів старших класів гімназії.

Якість підготовки майбутнього педагога у ВНЗ значною мірою залежить від коректного трактування феномена «професійна підготовка». Підготовку до професійно-педагогічної діяльності розглядаємо як процес навчання і виховання студентів у виші та як результат підготовки, тобто підготовленість до професійно-педагогічної діяльності (рівень оволодіння студентами професійними знаннями, вміннями й навичками, формування в них професійно значущих якостей). Підготовленість педагога трактуємо як комплекс знань, навичок, умінь і професійних якостей педагога, сформованість у нього готовності діяти в конкретній педагогічній ситуації, застосовуючи відповідні обставинам засоби, методи, прийоми навчальної і виховної діяльності.

Сучасна педагогічна теорія та освітня практика свідчать про необхідність і доцільність підготовки майбутніх учителів-філологів на новій концептуальній основі в межах компетентнісного підходу як освітньої парадигми, що носить об'єктивний характер і викликана істотними соціальними й економічними змінами в сьогоденній цивілізації. Різноманітні аспекти понять «компетенція», «компетентність» і «компетентнісний підхід» досліджувалися впродовж останніх десятиліть як зарубіжними (В. Байденко, І. Зимня, Б. Оскарсон, Дж. Равен, Ю. Татур, Н. Хомський, В. Хутмахер, А. Хуторської, С. Шишов та ін.), так і вітчизняними вченими (Н. Бібік, І. Бех, А. Богуш, О. Ковтун, О. Овчарук, М. Пентиліук, О. Пометун, В. Приступа, Г. Сазоненко та ін.). Професійну компетентність учителя-філолога розуміємо як особистісну якість, інтегрований результат, що базується на синтезі, нерозривній єдності системи знань, умінь і навичок, філологічних і педагогічних здібностей, ціннісних орієнтацій, культури мовлення, необхідних для якісного забезпечення філологічної освіти учнів.

Одне з ключових завдань сучасної філологічної освіти полягає у формуванні мовної особистості, яка володіє компетентністю, що сприяє позитивним взаємостосункам людей різних національностей, культур і релігій, розумінню та повазі один одного; забезпечує володіння технологіями усного й письмового спілкування різними мовами (В. Хутмахер), тобто соціокультурною компетентністю. Відповідно до загальнофілософських підходів, у складі соціокультурної компетентності відзначається важливість таких ознак, як психологічна мобільність і комунікабельність індивіда, соціальна адаптивність і культурна толерантність (А. Флієр); готовність до соціокультурної діяльності, готовність до ведення діалогу (О. Садохін); уміння розуміти соціальний контекст професійної діяльності (Г. Паніна); здатність людини адаптуватися та інтегруватися в багатокультурному соціумі (О. Астафьєва).

У сучасних педагогічних дослідженнях соціокультурна компетентність трактується як інтегративна властивість особистості, що характеризує її теоретичну і практичну готовність до соціокультурної діяльності (Т. Жукова), визначає ціннісні орієнтації особистості та сприяє їх формуванню (О. Жежера), є необхідною для відповідального прийняття професійних завдань, осмислених у соціокультурному контексті, зумовлює готовність і здатність партнерів з комунікації до ведення діалогу на основі знань власної культури та культури партнера (Н. Муравйова).

Соціокультурну компетентність учнів старших класів трактуємо як якість особистості, що характеризує її теоретичну і практичну готовність до соціокультурної діяльності, як інтегрований результат набутих знань, умінь і навичок, ставлень, спеціальної системи мотивів, що дозволяють їй успішно будувати позитивні стосунки з людьми з різними етнокультурними, національними, соціальними, релігійними, світоглядними особливостями. Соціокультурна компетентність старшокласника-гімназиста охоплює три складники: етнокультурний, соціолінгвістичний і полікультурний.

В аспекті етнокультурного напрямку вважаємо за необхідне відзначити, що сучасна політична, соціальна, культурна ситуація в Україні зумовлює особливу актуальність поступу шкільної україномовної освіти щодо підготовки патріотично налаштованої, активної, духовно багатой мовної особистості школяра, здатної результативно взаємодіяти з іншими членами суспільства за допомогою державної мови, ставитися до неї як до вищого духовного надбання народу.

Доведено, що формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії найбільш ефективно відбувається на засадах інтегративного підходу. Провідною дисципліною, стрижнем навчально-виховного процесу з формування соціокультурної компетентності у старшокласників-гімназистів, є українська мова. Саме ця навчальна дисципліна покликана забезпечити формування етнокультурного і соціолінгвістичного компонентів соціокультурної компетентності гімназистів. Фасилітація процесу формування соціокультурної компетентності досягається за рахунок інтеграції навчальної дисципліни «Українська мова» з такими, як «Українська література», «Історія України», «Художня культура». Виняткового значення для формування полікультурного компонента соціокультурної компетентності набуває інтеграція навчальної дисципліни «Українська мова» з дисциплінами іншомовної підготовки («Іноземна мова», «Зарубіжна культура», «Світова література»). Продуктивним для формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії є також інтеграція в навчальному процесі дисциплін філологічного циклу з навчальними дисциплінами, що забезпечують підготовку учнів у царині інформаційно-комунікаційних технологій.

Зазначене дає можливість трактувати підготовленість майбутнього вчителя-філолога до формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії як результат професійної підготовки студента в педагогічному ВНЗ, який виражається у його готовності до організації соціокультурного освітнього середовища учасників освітнього процесу і здатності здійснювати роль керівника, координатора та організатора цього середовища в гімназії. Підготовленість досягається в результаті

формування у студентів відповідної мотивації, системи соціокультурних знань і вмінь, оволодіння педагогічними технологіями та методиками формування соціокультурної компетентності учнів, ціннісних орієнтацій і особистісних якостей майбутніх учителів-філологів.

У другому розділі **«Експериментальна методика підготовки майбутніх учителів-філологів до формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії»** виявлено критерії, показники, схарактеризовано рівні підготовленості майбутніх учителів-філологів до формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії, визначено й обґрунтовано педагогічні умови підготовки майбутніх учителів-філологів до формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії, подано модель і описано експериментальну методику підготовки майбутніх учителів-філологів до формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії, висвітлено результати констатувального й формувального етапів дослідження.

Пошуково-розвідувальний етап експерименту, на якому здійснювалось анкетування студентів напряму підготовки 6.020303 «Філологія» і вчителів-практиків, бесіди з ними, спостереження за навчальним процесом у ВНЗ, засвідчив неготовність студентів до формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії, відсутність цілеспрямованої і послідовної підготовки майбутніх учителів-філологів у педагогічному ВНЗ до здійснення соціокультурної освітньої діяльності в гімназії.

Критеріями і показниками підготовленості майбутніх учителів-філологів до формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії було обрано: гносеологічний (показники: наявність соціокультурних знань і вмінь, обізнаність із нормативно-правовою і програмно-методичною документацією щодо організації навчально-виховного процесу в гімназії, наявність знань про специфіку соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії), організаційно-діяльнісний (показники: вміння здійснювати моніторинг соціокультурної діяльності гімназії, вміння планувати навчально-виховний процес щодо формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії, вміння реалізовувати в навчально-виховному процесі гімназії соціокультурну педагогічну діяльність), комунікативно-технологічний (показники: знання програмних засобів, пошукових систем і каталогів для роботи в мережі Інтернет, видів Інтернет-комунікації, вміння користуватися інформаційно-комунікаційними технологіями, вміння використовувати інформаційні ресурси і технології з метою формування соціокультурної компетентності учнів старших класів у навчально-виховному процесі гімназії, вміння організовувати самостійну соціокультурну роботу учнів старших класів гімназії із застосуванням сучасних ІКТ), особистісний (показники: наявність позитивної мотивації на здійснення майбутньої педагогічної діяльності, прагнення до успіху в діяльності із формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії, виявлення толерантності, здатність до саморефлексії).

Умовно було визначено такі рівні підготовленості майбутніх учителів-філологів до формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії: високий, достатній, базовий і низький.

Високий рівень підготовленості був характерний для студентів із позитивною мотивацією на здійснення соціокультурної педагогічної діяльності. Студенти цього рівня володіють ґрунтовними лінгвістичними, літературознавчими, психолого-педагогічними, методичними знаннями й уміннями; ознайомлені з нормативно-правовою і програмно-методичною документацією щодо організації навчально-виховного процесу в гімназії; вміють діагностувати, проектувати, планувати та реалізовувати соціокультурну педагогічну діяльність з учнями старших класів гімназії; добре обізнані й зорієнтовані на впровадження інноваційних технологій у майбутню соціокультурну педагогічну діяльність. Студенти добре обізнані у сфері сучасних ІКТ, уміють користуватися програмними засобами, пошуковими системами і каталогами в мережі Інтернет, демонструють чіткі вміння застосовувати інформаційні ресурси і технології для формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії, здатні організовувати самостійну соціокультурно-спрямовану роботу учнів старших класів гімназії на базі сучасних ІКТ, досягають самовдосконалення в соціокультурній педагогічній діяльності, виявляють толерантність, володіють навичками само- і взаємооцінки та само- і взаємоконтролю.

Достатній рівень підготовленості був характерний для студентів із позитивною мотивацією на здійснення соціокультурної педагогічної діяльності. Майбутні вчителі цього рівня володіють лінгвістичними, літературознавчими, психолого-педагогічними, методичними знаннями й уміннями; здебільшого ознайомлені з нормативно-правовою і програмно-методичною документацією щодо організації навчально-виховного процесу в гімназії; вміють діагностувати і проектувати соціокультурну педагогічну діяльність з учнями старших класів гімназії, натомість відчують певні труднощі в її плануванні і реалізації; здебільшого обізнані й зорієнтовані на впровадження інноваційних технологій у майбутню соціокультурну педагогічну діяльність, водночас ще відчують утруднення під час застосування набутих знань, умінь і навичок у практичній діяльності. Студенти добре обізнані у сфері сучасних ІКТ; уміють користуватися програмними засобами, пошуковими системами і каталогами в мережі Інтернет, натомість відчують утруднення в застосуванні інформаційних ресурсів і технологій для формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії; виявляють достатні вміння щодо організації самостійної соціокультурно-спрямованої роботи учнів на базі сучасних ІКТ; здебільшого працюють у напрямку самовдосконалення в соціокультурній педагогічній діяльності; виявляють толерантність, водночас подекуди відчують труднощі в розумінні відмінного й спільного в культурах; володіють навичками само- і взаємоконтролю, проте не завжди адекватні в само- і взаємооцінках.

Базовий рівень підготовленості притаманний студентам, які загалом мотивовані на здійснення соціокультурної педагогічної діяльності, проте їхній інтерес носить ситуативний характер. Майбутні вчителі цього рівня володіють лінгвістичними, літературознавчими, психолого-педагогічними, методичними знаннями й уміннями,

проте вони не носять системного характеру; студенти здебільшого не ознайомлені з нормативно-правовою і програмно-методичною документацією щодо організації навчально-виховного процесу в гімназії; мають загальні уявлення про діагностування і проектування соціокультурної педагогічної діяльності, відчують труднощі в її плануванні та реалізації. Студенти здебільшого обізнані у сфері сучасних ІКТ; уміють користуватися основними програмними засобами, пошуковими системами і каталогами в мережі Інтернет, натомість відчують значні утруднення в застосуванні інформаційних ресурсів і технологій для формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії; не виявляють достатніх умінь щодо організації самостійної соціокультурно-спрямованої роботи учнів на базі сучасних ІКТ; у напрямку самовдосконалення в соціокультурній педагогічній діяльності працюють несистемно. У студентів недостатньо розвинута толерантність. Само- і взаємооцінка, само- і взаємоконтроль переважно необ'єктивні.

Низький рівень характерний для студентів, які не мотивовані на здійснення соціокультурної педагогічної діяльності. Майбутні вчителі цього рівня володіють несистемними лінгвістичними, літературознавчими, психолого-педагогічними, методичними знаннями й умінями; вони здебільшого не ознайомлені з нормативно-правовою і програмно-методичною документацією щодо організації навчально-виховного процесу в гімназії; не орієнтуються у прогнозуванні соціокультурної педагогічної діяльності, відчують значні труднощі в її плануванні і практичній реалізації; студенти мають неглибокі знання у сфері сучасних ІКТ; відчують утруднення при користуванні основними програмними засобами, пошуковими системами та каталогами в мережі Інтернет, не вміють застосувати інформаційні ресурси і технології для формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії; не виявляють умінь щодо організації самостійної соціокультурно-спрямованої роботи учнів на базі сучасних ІКТ; у напрямку самовдосконалення в соціокультурно-спрямованій професійно-педагогічній діяльності працюють несистемно. У студентів недостатньо розвинута толерантність. Само- і взаємооцінка, само- і взаємоконтроль переважно необ'єктивні.

Для оцінки рівнів підготовленості майбутніх учителів-філологів до формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії було застосовано розроблені автором діагностувальні методики: тестові завдання («Нормативно-правова база, програмно-методичне забезпечення щодо організації навчального процесу в гімназії», «Обізнаність майбутніх учителів-філологів із сутністю соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії», «Знання та вміння з організації соціокультурної педагогічної діяльності в гімназії» «Обізнаність з освітніми ресурсами мережі Інтернет», «Оцінка мотивації до майбутньої соціокультурної педагогічної діяльності»), завдання з виявлення самооцінки («Уміння проектувати та планувати соціокультурну педагогічну діяльність»), творчі діагностувальні завдання («Проектування картки моніторингу соціокультурного середовища гімназії», «Розробка соціокультурно-спрямованих навчальних завдань для учнів старших класів гімназії»).

Одержані дані результатів констатувального етапу експерименту було обчислено

за середньоарифметичними показниками, що дозволило виявити наявні у студентів рівні підготовленості до формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії. Було з'ясовано, що на низькому рівні перебувало 24 % студентів експериментальної групи (ЕГ) і 25 % контрольної групи (КГ), на базовому рівні – 40 % ЕГ і 41 % КГ, на достатньому рівні – 23% ЕГ і 22% КГ, на високому рівні – 13% ЕГ і 12% КГ.

Визначено такі педагогічні умови реалізації навчально-виховного процесу підготовки майбутніх учителів-філологів до формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії: усвідомлення майбутніми вчителями-філологами необхідності реалізації соціокультурної складової майбутньої професійно-педагогічної діяльності з учнями старших класів гімназії; актуалізація міждисциплінарної інтеграції та її програмно-методичного супроводу в процесі підготовки майбутніх учителів-філологів до формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії; занурення студентів в активну професійно-спрямовану соціокультурну навчальну і професійну діяльність; забезпечення рефлексійно-оцінної діяльності у процесі підготовки майбутніх учителів-філологів до формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії. Зазначені педагогічні умови було реалізовано на різних етапах експериментальної роботи.

Експериментальному навчальному процесу передував пропедевтичний етап, на якому було здійснено розробку навчально-методичної документації і добір відповідних засобів навчання послідовно для кожного етапу. Окрім цього було проведено роботу щодо міждисциплінарної інтеграції дисциплін мовознавчої, літературознавчої, культурологічної, психолого-педагогічної підготовки майбутніх учителів-філологів, об'єднання їх в умовні блоки за напрямками «Формування соціокультурної компетентності» і «Професійна підготовка до соціокультурної освітньої діяльності». Результатом роботи стало коригування змісту навчальних дисциплін, включення додаткових тем, пов'язаних із соціокультурною освітньою діяльністю, розробка та введення експериментального елективного спецкурсу «Інноваційні технології в соціокультурній професійній діяльності вчителя-філолога». Було проведено теоретико-методичний семінар із викладачами тих навчальних дисциплін, які було задіяно в експерименті.

Було побудовано модель підготовки майбутніх учителів-філологів до формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії, яка охоплювала такі взаємопов'язані етапи: когнітивно-мотиваційний, інтегративно-практичний, креативно-професійний.

Змістом експериментальної методики виступила реалізація нормативних навчальних дисциплін і спецкурсу, інтегрованих у три блоки – цільовий, змістово-процесуальний і критеріально-рівневий, які послідовно реалізовувалися на кожному етапі. Цільовий блок забезпечував спрямованість досліджуваного процесу, визначення стратегічних і тактичних цілей, очікуваних результатів експериментальної роботи. Змістово-процесуальний блок моделі був спрямований на підготовку майбутніх учителів-філологів до формування соціокультурної компетентності учнів старших

класів гімназії і здійснювався у межах педагогічного процесу різними формами і методами навчання. Критеріально-рівневий блок моделі передбачав систему критеріїв, що забезпечують можливість визначити рівні підготовленості майбутніх учителів-філологів до формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії.

Метою першого – когнітивно-мотиваційного – етапу було озброєння майбутніх учителів-філологів системою знань соціокультурної спрямованості, забезпечення позитивної мотивації до майбутньої соціокультурної педагогічної діяльності. Формами навчання виступили індивідуальні, групові й колективні форми в межах навчальних дисциплін культурологічного, мовознавчого та літературознавчого характеру («Історія України», «Історія української культури», «Філософія», «Сучасна українська літературна мова», «Іноземна мова», «Історія української літератури та критики», «Історія зарубіжної літератури», «Актуальні напрями сучасної лінгвістики», «Актуальні напрями світової літератури»). У навчально-виховному процесі було задіяно такі методи навчання, як проблемні лекції, лекції-презентації, лекції-дискусії, лекції з використанням «мозкової атаки» («Національно-мовний образ України», «Українська мова в контексті української культури», «Педагогічна культура українського народу в діалозі слов'янських культур», «Етнолінгводидактична культура як засіб удосконалення творчого потенціалу вчителя» і т. ін.), диспути, круглі столи («Культура мовлення сучасного вчителя-філолога», «Міське просторіччя і літературно-розмовне мовлення різних соціальних груп», «Лексикон мовної особистості ХХІ століття» і т. ін.), серія практичних мовних і мовленнєвих вправ, творчі, пошукові завдання, аналіз соціокультурних ситуацій із постановкою проблемних питань. На лекціях, практичних заняттях, в організації самостійної роботи студентів застосовували особистісно зорієнтовані технології, спрямовані на розвиток таких здібностей студентів, як здатність бачити проблеми, висувати гіпотези, аналізувати, трансформувати інформацію, здійснювати самостійну, пошуково-дослідницьку діяльність. На цьому етапі навчання реалізовували таку педагогічну умову: усвідомлення майбутніми вчителями-філологами необхідності реалізації соціокультурної складової майбутньої професійно-педагогічної діяльності в роботі з учнями старших класів гімназії.

Метою другого – інтегративно-практичного – етапу було залучення студентів до активної професійно-спрямованої соціокультурної навчальної діяльності, здійснюваної у цілісному й інтегрованому комплексі навчальних дисциплін психолого-педагогічної, методичної, комунікативно-технологічної підготовки («Педагогіка (з методикою виховної роботи)», «Психологія», «Основи педагогічної майстерності», «Методика навчання української мови», «Методика навчання української та зарубіжної літератур», «Англійська мова з методикою її навчання», «Технічні засоби навчання», «ІКТ у навчальному процесі», «Нові інформаційні технології») із забезпеченням їх програмно-методичного супроводу, а також на основі експериментального спецкурсу «Інноваційні технології в соціокультурній професійній діяльності вчителя-філолога», що мав за мету ознайомлення студентів з інноваційними технологіями формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії. Основними методами навчання

виступили практичні і лабораторні заняття, система вправ та інтерактивних видів навчальної діяльності: комунікативні завдання («Комунікаційні техніки», «Мовний портрет як самооцінка власного майбутнього» і т.ін.), диспути і дискусії («Національно-мовна особистість сучасного вчителя-філолога», «Рідномовні обов'язки Івана Огієнка – стрижень національно-мовного виховання українського народу», «Українська родинна педагогіка»), евристичні бесіди («Національно-мовне виховання особистості в сучасних соціокультурних умовах», «Слово як носій добра, істини й краси»), тренінг спілкування «Бесіда незнайомців», рольові ігри («Урок української мови в багатонаціональному класі», «Навчаємо національно-маркованої лексики»), методичні проекти («Готуємо вікторину «Лінгвокультурні особливості регіонів України», «Українська мова і світ»), соціокультурний вебквест («Українські та британські університети»), практикуми із застосуванням інноваційних педагогічних технологій, новітніх ТЗН, ІКТ, ресурсів мережі Інтернет для формування соціокультурної компетентності учнів, перегляд і аналіз відеоуроків, підготовка системи вправ із соціокультурно-спрямованим контентом, моделювання фрагментів уроків та позакласних виховних заходів (уроків-диспутів, уроків-семінарів, уроків-конкурсів, розробка сценаріїв етнолінгвістичних ігор, конкурсів, конференцій, краєзнавчих екскурсій, театралізації фольклорних свят і т.ін.). На цьому етапі реалізовували другу (актуалізація міждисциплінарної інтеграції та її програмно-методичного супроводу у процесі підготовки майбутніх учителів-філологів до формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії) педагогічну умову експериментальної методики підготовки.

Метою третього – креативно-професійного – етапу було занурення студентів в активну соціокультурно-спрямовану професійну діяльність під час педагогічної практики, стимулювання творчого застосування майбутніми вчителями сформованих методичних умінь із формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії, залучення студентів до рефлексивно-оцінної діяльності у процесі навчально-професійної підготовки. Основний вид навчальної діяльності студентів – педагогічна практика в гімназії, що була аналогом професійної діяльності вчителя й організовувалася в реальних умовах роботи навчально-виховного закладу. У процесі педагогічної практики студентам надавалася можливість осмислити педагогічні явища і факти, закономірності і принципи навчання та виховання, оволодіти професійними вміннями, досвідом практичної діяльності, зокрема в царині формування соціокультурної компетентності учнів старших класів. Методи навчальної діяльності: моніторинг соціокультурної діяльності гімназії; проектування, планування, реалізація навчальної і виховної діяльності з формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії (традиційних уроків, зорієнтованих на актуалізацію соціокультурної складової), інтегрованих уроків, позакласних соціокультурно-спрямованих заходів (круглий стіл «Фразеологізми в житті народу», конкурс пошуково-дослідницьких робіт «Топоніми й андроніми рідного краю», гра-подорож «За українськими словами, запозиченими в різних народів», відеоконференції в межах міжкультурного проекту Face to Faith із ровесниками за кордоном, лінгвокраєзнавча олімпіада); проведення засідань краєзнавчих гуртків. Студенти застосовували

інноваційні технології («Карусель», «Мікрофон», «Акваріум») та сучасні ІКТ для формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії; вдавалися до спостереження, само- і взаємоаналізу, само- і взаємооцінювання. На цьому етапі реалізовували такі педагогічні умови: занурення студентів в активну професійно-спрямовану соціокультурну навчальну і професійну діяльність та залучення студентів до рефлексивно-оцінної діяльності у процесі їхньої підготовки до формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії.

По завершенні формувального етапу експерименту було проведено прикінцеве обстеження, метою якого було виявлення змін у рівнях підготовленості майбутніх учителів-філологів до формування соціокультурної компетентності учнів старших класів в експериментальних і контрольних групах. Порівняльні дані констатувального (КЗ) і прикінцевого (ПЗ) зрізів подано в таблиці.

Таблиця

Динаміка рівнів підготовленості майбутніх учителів-філологів до формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії (початковий і прикінцевий зрізи)

Група	Рівні (%)							
	Високий		Достатній		Базовий		Низький	
	КЗ	ПЗ	КЗ	ПЗ	КЗ	ПЗ	КЗ	ПЗ
Експериментальна	13	32	23	42	40	20	24	6
Контрольна	12	15	22	26	41	44	25	15

Як бачимо, впровадження моделі й експериментальної методики підготовки майбутніх учителів-філологів до формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії спричинило значні позитивні зрушення щодо рівнів підготовленості в студентів експериментальної групи порівняно з контрольною. Так, в експериментальній групі високого рівня досягли 32 % студентів (було – 13 %), достатнього – 42 % (було – 23 %), базовий рівень був притаманний 20 % (було – 40 %), низький – 6 % студентів (було – 24 %). У контрольній групі високого рівня досягли 15 % студентів (було – 12 %), достатнього – 26 % (було – 22 %), базового – 44 % (було – 41 %), низький рівень зберігсь у 15 % студентів (було – 25 %). Розбіжності між результатами експериментальної і контрольної груп за критеріями Пірсона і Колмогорова-Смірнова по завершенні формувального етапу експерименту мали достовірний характер.

ВИСНОВКИ

У дисертації подано теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми підготовки майбутніх учителів-філологів до формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії, що дозволило обґрунтувати і побудувати модель забезпечення цього процесу, визначити та експериментально перевірити педагогічні умови в системі навчально-професійної студентів-майбутніх учителів-філологів.

1. Встановлено, що на підготовку майбутнього вчителя-філолога впливає низка чинників сучасного інноваційного освітнього простору, освітні традиції і практичний стан вишівської та шкільної філологічної освіти в Україні. Професійну компетентність учителя-філолога розуміємо як особистісну якість, інтегрований результат підготовки, що базується на синтезі, нерозривній єдності системи знань, умінь і навичок, філологічних і педагогічних здібностей, ціннісних орієнтацій, культури мовлення, необхідних для якісного забезпечення філологічної освіти учнів.

2. Соціокультурну компетентність учнів старших класів трактуємо як якість особистості, що характеризує її теоретичну і практичну готовність до соціокультурної діяльності, як інтегрований результат набутих знань, умінь і навичок, ставлень, спеціальної системи мотивів, що дозволяють їй успішно будувати позитивні стосунки з людьми з різними етнокультурними, національними, соціальними, релігійними, світоглядними особливостями. Соціокультурна компетентність старшокласника-гімназиста охоплює три складники: етнокультурний, соціолінгвістичний і полікультурний. Доведено, що формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії найбільш ефективно відбувається на засадах інтегративного підходу.

3. Підготовленість майбутнього вчителя-філолога до формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії трактуємо як результат професійної підготовки студента в педагогічному ВНЗ, який виражається у його готовності до організації соціокультурного освітнього середовища учасників освітнього процесу і здатності здійснювати роль керівника, координатора та організатора цього середовища в гімназії. Підготовленість досягається в результаті формування в студентів відповідної мотивації, системи соціокультурних знань і вмінь, оволодіння педагогічними технологіями та методиками формування соціокультурної компетентності учнів, ціннісних орієнтирів і особистісних якостей майбутніх учителів-філологів.

Визначено критерії з відповідними показниками підготовленості майбутніх учителів-філологів до формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії: гносеологічний, організаційно-діяльнісний, комунікативно-технологічний, особистісний; якісні характеристики рівнів підготовленості (високий, достатній, базовий, низький) майбутніх учителів-філологів до формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії.

4. Доведено, що підготовка майбутніх учителів-філологів до формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії відбувається ефективно, якщо реалізувати такі педагогічні умови: усвідомлення майбутніми вчителями-філологами необхідності реалізації соціокультурної складової майбутньої професійно-педагогічної діяльності з учнями старших класів гімназії; актуалізація міждисциплінарної інтеграції та її програмно-методичного супроводу в процесі підготовки майбутніх учителів-філологів до формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії; занурення студентів в активну професійно-спрямовану соціокультурну навчальну і професійну діяльність; забезпечення рефлексійно-оцінної діяльності у процесі підготовки майбутніх учителів-філологів до формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії.

5. За результатами констатувального етапу експерименту побудовано й апробовано модель і експериментальну методику підготовки майбутніх учителів-філологів до формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії, яка передбачала проведення цілеспрямованої роботи, що відбувалася поетапно (когнітивно-мотиваційний, інтегративно-практичний, креативно-професійний етапи), із упровадженням визначених педагогічних умов.

Метою когнітивно-мотиваційного етапу було озброєння майбутніх учителів-філологів системою знань соціокультурної спрямованості, забезпечення позитивної мотивації до майбутньої соціокультурної педагогічної діяльності. Метою інтегративно-практичного етапу було залучення студентів до активної професійно-спрямованої соціокультурної навчальної діяльності, здійснюваної у цілісному й інтегрованому комплексі навчальних дисциплін психолого-педагогічної, методичної, комунікативно-технологічної підготовки й експериментального спецкурсу «Інноваційні технології в соціокультурній професійній діяльності вчителя-філолога». Метою креативно-професійного етапу було занурення студентів в активну соціокультурну-спрямовану професійну діяльність під час педагогічної практики, залучення студентів до рефлексивно-оцінної діяльності у процесі професійної підготовки. Формами навчання виступили індивідуальні, групові й колективні форми на заняттях у межах дисциплін лінгвістичної, літературознавчої, культурологічної, психолого-педагогічної і методичної підготовки, експериментального спецкурсу «Інноваційні технології в соціокультурній професійній діяльності вчителя-філолога», педагогічна практика. Провідні методи навчання: лекційні, практичні і лабораторні заняття, система вправ та інтерактивних видів навчальної діяльності (тренінги, диспути, круглі столи, мозковий штурм, проектна діяльність), аналіз соціокультурних ситуацій із постановкою проблемних питань, практикуми із застосування новітніх ТЗН, ІКТ, ресурсів мережі Інтернет у соціокультурній педагогічній діяльності; спостереження, само- і взаємоаналіз, само- і взаємооцінювання.

6. Встановлено, що впровадження моделі та методики підготовки майбутніх учителів-філологів до формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії дозволило досягти позитивних змін у рівнях підготовленості студентів експериментальної групи порівняно з контрольною. Так, в експериментальній групі високий рівень збільшився з 13 % до 32 %, достатній – із 23 % до 42 %, базовий зменшився з 40 % до 20 %, низький – із 24 % до 6 % студентів. У контрольній групі високого рівня досягли 15 % студентів (було – 12 %), достатнього – 26 % (було – 22 %), базового – 44 % (було – 41 %), низький рівень зберігсь у 15 % студентів (було – 25 %).

Проведене дослідження не висвітлює всіх аспектів проблеми підготовки майбутніх учителів-філологів до формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії. До перспективних напрямів подальших наукових досліджень віднесено розробку теоретичних засад, моделі і методики роботи з удосконалення підготовленості вчителів-філологів до формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії в системі підвищення кваліфікації вчителів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Топчій Л. С. Компетентнісний підхід до підготовки майбутніх учителів-філологів у педагогіці вищої школи / Л. С. Топчій // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – Дод. 4 до Вип. 31, Том 1 (9) : Тем. вип. «Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання». – К. : Гнозис, 2014. – С. 450–457.
2. Топчій Л. С. Соціокультурна компетентність у структурі професійної компетентності майбутніх учителів-філологів / Л. С. Топчій // Наука і освіта. – 2014. – № 10 / СХХVII. – С. 198–203.
3. Топчій Л. С. Специфіка соціокультурної компетентності учнів старшого шкільного віку / Л. С. Топчій // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – Дод. 1 до Вип. 35, Том IV (55). – Тем. вип. «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». – К. : Гнозис, 2014. – С. 448–456.
4. Топчій Л. С. Сутність професійної підготовки майбутніх учителів-філологів у педагогіці вищої школи / Л. С. Топчій // Нова педагогічна думка. – 2015. – № 1 (81). – С. 55– 60.
5. Топчій Л. С. Експериментальна модель підготовки майбутніх учителів-філологів до формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії / Л. С. Топчій // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – Дод. 1 до Вип. 35, Том VIII (59). – Тем. вип. «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». – К. : Гнозис, 2015. – С. 322–330.
6. Топчій Л. С. Роль педагогічної практики у процесі підготовки майбутніх учителів-філологів до формування соціокультурної компетентності учнів гімназії / Л.С. Топчій // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки : зб. наук. пр. – № 1 (48). – Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2015. – С. 309–315.
7. Topchiy L. S. To the issue dealing with the development of sociocultural competence of gymnasium high school students / L. S. Topchiy // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. – Vol. II (15). – Issue 30. – Budapest, 2014. – P. 23–24.
8. Топчий Л. С. Модель подготовки будущих учителей-филологов к формированию социокультурной компетентности учащихся старших классов гимназии / Л. С. Топчий // The Unity of science : International scientific professional periodical journal. – Vienna, Austria. – January, 2015. – Vol. 2. – P. 24–27.
9. Топчій Л. С. Компетентнісний підхід у педагогіці вищої школи: теоретичний аспект / Л. С. Топчій // Педагогічні традиції та інновації в сучасному педагогічному просторі : м-ли всеукр. наук. конф. з міжнародною участю (Мукачєво, 2013 р.). – Дн. : Видавництво «Інновація», 2014. – С. 50-54.
10. Топчій Л. С. Феномен «соціокультурна компетентність» як лінгводидактична проблема / Л. С. Топчій // Розвиток соціально-гуманітарної освіти і науки в контексті

модернізації вітчизняної вищої школи: м-ли міжрег. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 2013 р.). – Дн. : Видавництво «Інновація», 2014. – С. 117–121.

11. Топчій Л. С. Соціокультурна підготовка студентів у сучасній мовній ситуації / Л. С. Топчій // Мовні дисципліни в контексті розвитку сучасної вищої школи : м-ли Всеук. наук.-практ. конф. з міжнародною участю (Харків, 2014 р.). – Харків : Тім Пабліш Груп, 2014. – С. 314–319.

12. Топчий Л. С. Проблема социокультурной компетентности в украинской лингводидактике / Л. С. Топчий // Zbiór raportów naukowych „Problemy miejscowego nowoczesne i szkolnictwa wyższego” (Łódź, 2014 r.). – Warszawa : Wydawka: Sp. zo.o „Diamond trading tour”, 2014. – S. 117–119.

13. Топчій Л. С. Мотивація як чинник формування готовності майбутнього вчителя-філолога до соціокультурної освітньої діяльності / Л.С. Топчий // Становлення особистості професіонала: перспективи й розвиток : м-ли IV Міжнародної наук.-практ. конф. (Одеса, 2015 р.). – Одеса : Видавець Букаєв В.В., 2015. – С. 181–183

14. Топчій Л. С. Формування україномовної соціокультурної компетентності: теоретичні і практичні аспекти / Л. С. Топчій // Молодий вчений. – № 7 (10), липень 2014 р. – Ч. I. – С. 170–173.

АНОТАЦІЯ

Топчій Л. С. Підготовка майбутніх учителів-філологів до формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук із спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», МОН України. – Одеса, 2015.

У дисертації вперше науково обґрунтовано педагогічні умови підготовки майбутніх учителів-філологів до формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії (усвідомлення майбутніми вчителями-філологами необхідності реалізації соціокультурної складової майбутньої професійно-педагогічної діяльності з учнями старших класів гімназії; актуалізація міждисциплінарної інтеграції та її програмно-методичного супроводу в процесі підготовки майбутніх учителів-філологів до формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії; занурення студентів в активну професійно-спрямовану соціокультурну навчальну і професійну діяльність; забезпечення рефлексійно-оцінної діяльності у процесі підготовки майбутніх учителів-філологів до формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії); визначено критерії й показники, якісні характеристики рівнів (високий, достатній, базовий, низький); розроблено модель і методику підготовки майбутніх учителів-філологів до формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії, що впроваджувалася поетапно (на когнітивно-мотиваційному етапі відбувалося формування позитивної мотивації студентів до майбутньої соціокультурної педагогічної діяльності; на інтегративно-практичному етапі забезпечувалася психолого-педагогічна, методична, комунікативно-

технологічна підготовка студентів до формування соціокультурної компетентності учнів старших класів гімназії; на креативно-професійному етапі студенти занурювалися в активну соціокультурно-спрямовану професійну діяльність під час педагогічної практики).

Ключові слова: майбутні учителі-філологи, підготовка, підготовленість, формування соціокультурної компетентності, учні старших класів гімназії, педагогічні умови.

АННОТАЦИЯ

Топчий Л. С. Подготовка будущих учителей-филологов к формированию социокультурной компетентности учащихся старших классов гимназии. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского», МОН Украины. – Одесса, 2015.

В диссертации определена сущность феномена «подготовленность будущих учителей-филологов к формированию социокультурной компетентности учащихся старших классов гимназии», уточнено понятие «социокультурная компетентность учащихся старших классов гимназии», проанализирован интегративный подход к формированию социокультурной компетентности у учащихся старших классов гимназии.

Подготовленность будущего учителя-филолога к формированию социокультурной компетентности учащихся старших классов гимназии – результат профессиональной подготовки студента в педагогическом вузе, выражающийся в его готовности к организации социокультурной образовательной среды участников образовательного процесса и способности выполнять роль руководителя, координатора и организатора этой среды в гимназии.

Выявлены критерии, показатели, охарактеризованы уровни подготовленности будущих учителей-филологов к формированию социокультурной компетентности учащихся старших классов гимназии; определены и обоснованы педагогические условия, предложена модель и раскрыта экспериментальная методика подготовки будущих учителей-филологов к формированию социокультурной компетентности учащихся старших классов гимназии, освещены результаты констатирующего и формирующего этапов исследования.

Критериями оценки уровней (высокий, достаточный, базовый, низкий) подготовленности будущих учителей-филологов к формированию социокультурной компетентности учащихся старших классов гимназии выступили: гносеологический, организационно-деятельностный, коммуникативно-технологический, личностный.

Педагогическими условиями подготовки будущих учителей-филологов к формированию социокультурной компетентности учащихся старших классов гимназии определены: осознание будущими учителями-филологами необходимости реализации социокультурной составляющей будущей профессионально-педагогической

деятельности с учащимися старших классов гимназии; актуализация междисциплинарной интеграции и ее программно-методического сопровождения в процессе подготовки будущих учителей-филологов к формированию социокультурной компетентности учащихся старших классов гимназии; погружение студентов в активную профессионально-направленную социокультурную учебную и профессиональную деятельность; обеспечение рефлексивно-оценочной деятельности в процессе подготовки будущих учителей-филологов к формированию социокультурной компетентности учащихся старших классов гимназии.

Модель и экспериментальная методика подготовки будущих учителей-филологов к формированию социокультурной компетентности учащихся старших классов гимназии предусматривали поэтапную целенаправленную работу с реализацией определенных педагогических условий (на когнитивно-мотивационном этапе происходило формирование положительной мотивации студентов к будущей социокультурной педагогической деятельности, на интегративно-практическом этапе обеспечивалась психолого-педагогическая, методическая, коммуникативно-технологическая подготовка студентов к формированию социокультурной компетентности учащихся старших классов гимназии, на креативно-профессиональном этапе студенты погружались в активную социокультурно-направленную профессиональную деятельность во время педагогической практики). По результатам формирующего этапа эксперимента была подтверждена эффективность предложенной методики подготовки будущих учителей-филологов к формированию социокультурной компетентности учащихся старших классов гимназии.

Ключевые слова: будущие учителя-филологи, подготовка, подготовленность, формирование социокультурной компетентности, учащиеся старших классов гимназии, педагогические условия.

SUMMARY

Topchiy I. S. Training of future language and literature teachers to develop sociocultural competence of senior grades gymnasium students. – Manuscript.

Candidate's thesis in Pedagogical Science, specialty 13.00.04 – Theory and Methods of Professional Education. – State Institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky”, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Odesa, 2015.

The thesis is the first to provide scientific substantiation of pedagogical conditions of future language and literature teachers' training to develop sociocultural competence of senior grades gymnasium students (conscious awareness of future language and literature teachers of their need to realize socio-cultural component of future professional and educational activities with senior grades gymnasium students; actualization of interdisciplinary integration and its program and methodological guidance in the process of future language and literature teachers' training to develop sociocultural competence of senior grades gymnasium students; immersion of students into active professionally-oriented sociocultural training and professional activity; provision of' reflexive-and-evaluative activity in the process of future language and literature teachers' training to develop sociocultural competence of senior grades gymnasium students); criteria and indices, qualitative characteristics of levels were

(high, sufficient, satisfactory, low); the model and methods of future language and literature teachers' training to develop sociocultural competence of senior grades gymnasium students were developed; they were implemented in a stepwise manner (at cognitive-motivational stage the formation of positive motivation of students to future sociocultural educational activity took place; at integrative-practical stage psycho-pedagogical, methodological, communicative-technological preparation of students to develop sociocultural competence of senior grades gymnasium students was provided; at creative-professional stage students were immersed into active professionally-oriented sociocultural activity during teaching practice in gymnasium).

Keywords: future language and literature teachers, training, readiness, development of sociocultural competence, senior grades gymnasium students, pedagogical conditions.

Підписано до друку 23.04.2015.

Обсяг 0,9 друк. арк. Формат 60х88/16 Зам. № 2909/15.

Наклад 100 прим.

Надруковано у ФОП Бондаренко М.О.

м. Одеса, вул. В.Арнаутська, 60

т. +38 0482 35 79 76

info@aprel.od.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи

до державного реєстру видавців ДК № 4684 від 13.02.2014 р.